

تدوین سناریوهای مؤثر بر آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده پژوهی

اسماعیل علی اکبری^۱، نفیسه مرصوصی^۲، لیلا جلال آبادی^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۳/۱۴-تاریخ پذیرش: ۹۸/۶/۳

چکیده:

این مقاله سناریوهای آینده گردشگری شهر کرمان در افق ۱۴۱۰ را با رویکرد آینده پژوهی شناسایی و تدوین کرده است. داده‌ها با روش‌های اسنادی و پیمایشی تهیه شده و در پردازش آنها از روش دلفی، تحلیل ساختاری و سناریونویسی استفاده شده است. جامعه آماری شامل پانزده نفر از نخبگان علمی و اجرایی شهر کرمان است که پس از جلسات بحث اولیه ۱۵ وضعیت محتمل عوامل پیشران در تدوین سناریوها را وزن دهی و شناسایی کرده اند. نتایج نشان می‌دهد ۸۰ درصد وضعیت‌های گردشگری کرمان در آینده مطلوب و ۲۰ درصد ثابت و بحرانی است. شهر کرمان با سه گروه از سناریوهای توسعه گردشگری در آینده روبروست. مطلوب‌ترین سناریو گروه اول است که بر شالوده رقابت پذیری، برنامه محوری و توسعه متوازن استوار است.

کلیدواژگان: گردشگری پایدار، آینده پژوهی، سناریونویسی، کرمان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران. (نویسنده مسئول)؛

aliakbariesmaeil@yahoo.com

۲. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران.

۳. دانشجوی دکتری، جغرافیا و برنامه ریزی شهری، مرکز دکتری دانشگاه پیام نور، تهران.

مقدمه

آینده پژوهی در حوزه گردشگری با در اختیار قرار دادن داده‌هایی چون میزان ریسک، موفقیت و سرمایه مورد نیاز، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با گردشگری را در اخذ تصمیمات درست یاری می‌رساند (بوهالیس و همکاران^۱، ۲۰۰۵، ۷۲). از سوی دیگر به منظور افزایش رقابت پذیری و ایجاد مزیت نسبی در صنعت گردشگری چاره‌ای جز پیش‌بینی آینده وجود ندارد (آیتی‌کسن^۲، ۲۰۰۹؛ اسمال و همکاران^۳، ۲۰۱۲). آشکارترین نقطه شروع، تفکر پیرامون انواع بازارهای بازدیدکننده خواهد بود که به دنبال توسعه خود هستند (هیگینز^۴، ۲۰۰۶؛ ۱۱۹۳).

در آینده‌ای نزدیک، گردشگری جهانی به طور روزافزونی به سوی قطبی شدن پیش می‌رود که ناشی از تأثیر شاخص‌های اقتصادی متفاوت در مناطق مختلف جهان است. شاخص‌هایی که هم الگوهای تقاضا و هم برخی روندهای درون مرزی را شکل می‌دهند (سازمان جهانی گردشگری^۵، ۲۰۱۳). در این راستا فعالیت گردشگری در صورت برنامه‌ریزی و مدیریتی کارآمد و با رویکرد آینده‌پژوهی، قادر است منافع مستقیم و غیر مستقیم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراوانی را برای ذینفعان فراهم کند. استفاده از سناریوی گردشگری ابزار ارزشمندی برای آزمایش خط‌مشی، توسعه استراتژی و نوآوری صنعت گردشگری فراهم می‌آورد.

در مجموع پیش‌بینی آینده، تصور و تجسم روندها و مسائل کلیدی و کاربرد آنها، ما را به تفکر پیرامون این مسائل و می‌دارد: آنچه موجود است، آنچه ممکن است در میان مدت رخ دهد و اینکه این عناصر چگونه تجارب و چشم‌اندازهای جدید گردشگری را به بار خواهند آورد. بی‌شک کسب جایگاه شایسته در بخش گردشگری نیازمند کشف و شناسایی پیش‌دستانه رویدادهای آینده این بازار است (رودا^۶، ۲۰۱۴: ۲). بنابراین مهمترین مسئله در میدان رقابت رو به رشد گردشگری، کسب پیش در مورد عدم قطعیت‌ها و شناخت آینده‌های بدیل و سپس

1. Buhalis et al.
2. Aitchison
3. Small et al.
4. Higgins
5. WTO
6. Rhodda

جداسازی اولویت فعالیت‌ها از طریق مطالعات آینده پژوهی به همراه تحلیلی از فرصت‌ها و چالش‌های عوامل درگیر می‌باشد.

شهر کرمان با دارا بودن مجموعه متنوعی از پدیده‌های طبیعی و جاذبه‌های باستانی و تاریخی ظرفیت بالایی برای جذب گردشگر و توسعه صنعت گردشگری پایدار دارد. استفاده مطلوب و مناسب از این ظرفیت‌ها می‌تواند به توسعه و رشد جامعه محلی و توسعه اقتصادی شهر کرمان کمک شایانی نماید. همچنین با توجه به ارزش آینده پژوهی و سناریونگاری، توسعه گردشگری پایدار فرصت ساختاریافته برای نگاه به شرایط آینده گردشگری و تاثیرات گذشته و فعلی بر توسعه گردشگری در آینده فراهم می‌آورد. در همین راستا این مقاله با هدف پاسخگویی به این پرسش کلیدی انجام شده است که سناریوهای مطلوب برای توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان در آینده کدامند و چه مشخصه‌هایی دارند؟

مبانی نظری پژوهش

گردشگری پایدار

گردشگری به عنوان یک پدیده انبوه، بزرگ‌ترین تحرک اجتماعی در پهنه جغرافیایی جهان به شمار می‌رود (علی اکبری، ۱۳۹۵: ۱۰۰). گردشگری یکی از صنایع رشد یافته نیمه دوم قرن بیستم است و اغلب به مثابه کلیدی برای رشد اقتصادی، هم در کشورهای توسعه یافته و هم در کشورهای در حال توسعه، استفاده شده است (فونت و احجم^۱، ۱۹۹۹: ۶۳). همچنین این فعالیت به عنوان ابزاری قوی برای توسعه، رشد و تنوع اقتصادی، اشتغال و غیره عمل می‌کند (گارائو^۲ و همکاران، ۲۰۱۸: ۷۳). به طوری که گردشگری در هزاره جدید به بزرگترین منبع درآمد جهانی تبدیل شده (توحیدی، ۲۰۱۱: ۲۰۷) و طبق آمار سازمان جهانی گردشگری، تعداد گردشگران در سرتاسر جهان بیش از یک میلیارد نفر بوده که مبلغی حدود ۳۵۱ میلیارد دلار را به طور مستقیم وارد چرخه اقتصاد جهان کرده است (سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۱۳). در حال حاضر، بسیاری از کشورها منافع اقتصادی و اجتماعی خود را از گردشگری دریافت می‌کنند و

درآمدهای گردشگری را برای توسعه زیرساخت‌ها به کار می‌برند (اکلس و کاستا^۱، ۱۹۹۷: ۴۴). امروزه پارادایم پایداری به طور عام و در صنعت گردشگری به طور خاص به دغدغه‌ای جهانی تبدیل شده و در ادبیات توسعه گردشگری مفهوم پایداری به کانون اصلی مباحث علمی و دانشگاهی جهان تبدیل شده است (میسن و وندربرگ^۲، ۲۰۰۲: ۲).

طی دهه های اخیر، دولت‌ها به توسعه گردشگری پایدار به عنوان یکی از شیوه های مبارزه با بیکاری و کسب درآمد تأکید می‌کنند (یفانتیدو و همکاران^۳، ۲۰۱۶: ۱۱۶۰). در واقع صنعت گردشگری به عنوان فعالیتی که توان اثرگذاری بر فرآیند توسعه متوازن و خردورزانه را دارد، مورد توجه طیف وسیعی از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام های سیاسی و مدیران اجرایی در کشورهای مختلف قرار گرفته است (ابراهیم زاده و همکاران^۴، ۱۳۸۸: ۱۰۸). گردشگری پایدار مفهومی برآمده از اصول توسعه پایدار است که هدف اصلی آن برابری بین نسلی و درون نسلی و رویکرد جامع و اخلاقی به سمت توسعه مبتنی بر اصول زیست محیطی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی است (تورس و جاركو^۴، ۲۰۱۴: ۳۸). این نوع توسعه راهی جدید برای حوزه‌های در حال توسعه فراهم می‌کند که ارتباطی همپونند میان گردشگری و محیط فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی احاطه کننده آن برقرار می‌کند (شارپلی^۵، ۲۰۰۰: ۱۴). توسعه گردشگری پایدار نیازهای گردشگران فعلی و مناطق میزبان را برآورده و شانس آیندگان را حفظ و تقویت می‌کند (ون در^۶، ۲۰۰۵).

آینده پژوهی

آینده اندیشی یا مطالعات آینده که از آن در زبان فارسی با عناوینی چون آینده نگری، آینده پژوهی، آینده شناسی و نظایر آن یاد می‌شود، یک حوزه پژوهشی نسبتاً نوپدید است که قلمرو آن همه عرصه های معرفت نظری و تکاپوهای عملی آدمی را در بر می‌گیرد و نتایج آن

1. Eccless and casta
2. Mason & Van Der Borg
3. Yfantidou
4. Torres&Jarkko
5. Sharpley
6. Van der

می‌تواند تاثیرات گسترده‌ای در هر یک از این عرصه‌ها داشته باشد (پایا، ۱۳۸۴، ۹). آینده پژوهی به عنوان یک ابزار پشتیبان برای برنامه‌ریزی بلندمدت، در میان دولت‌ها و کشورها محبوبیت یافته است. زیرا اصل غیر قابل پیش بینی بودن آینده بدین معنا نیست که نگران آینده نبود و تنها به بخت و اقبال تکیه کرد تا هر زمان بحران تازه‌ای سر برآورد بدون طرح و برنامه قبلی اقدام شود. بلکه این اصل حکم می‌کند که نسبت به آینده موضع مناسب تری اتخاذ شود به نحوی که نه در پی تعیین پیش‌گویی‌های آینده بود و نه امور را به سرنوشت واگذار و بدون طرح و برنامه حرکت کرد (حاجیان، ۱۳۹۱: ۷۷). از مزایای بالقوه کاربرد آینده‌پژوهی می‌توان توانایی در شناسایی و تفسیر تغییرات محیطی، ارتقای فرایند برنامه‌ریزی راهبردی، رشد قابلیت‌های ابتکاری و اجرای تصمیمات راهبردی را برشمرد (کونونیوک و گلینسکا^۱، ۲۰۱۵: ۲۴۵). به اعتقاد کاتس^۲، آینده‌نگری فرایند کلی شناخت و ارزیابی اطلاعات حاصل از نگرستن به جلو است (کاتس، ۱۹۸۵: ۳۰).

سناریونویسی به عنوان یکی از روش‌های آینده‌پژوهی، ابزاری برای تحلیل سیاست‌ها و شناخت شرایط، تهدیدها، فرصت‌ها، نیازها و ارزش‌های برتر آینده است (اسمیت^۳ و دیگران، ۲۰۰۷، ۵۸۷)؛ هدف سناریو کشف، ایجاد و آزمون محیط‌های آینده جایگزین سازگار است. سناریو آینده واقعی تری برای تصمیم‌گیران ترسیم می‌کند و به آنها چگونگی آماده شدن برای مخاطره‌های آینده را می‌آموزد (گلن^۴، ۲۰۰۹: ۲). سناریو چهره آینده است و پیشگویی نیست؛ هدف سناریوسازی، گسترش تفکر درباره آینده و عریض‌تر کردن طیف بدیل‌هایی است که می‌تواند مورد نظر باشد. در سناریونویسی، سناریوها به طرز ماهرانه‌ای گزینه‌های گوناگون آینده و چگونگی تحقق آن‌ها را ترسیم می‌کند و انواع احتمال‌ها درباره آینده موضوع را بیان می‌کند (زیاری و دیگران، ۱۳۹۶: ۸۱). هدف از به کارگیری سناریوها، ایجاد فضایی از ممکن‌ها است که در آن کارایی سیاست‌های اتخاذ شده در برابر چالش‌های آینده در بوتۀ آزمایش قرار می‌گیرند (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۴۸).

1. Kononiuk & Glinska
2. Coates
3. Smith
4. Glenn

پیشینه پژوهش

آینده پژوهی و پیش بینی آینده دانشی نوپا است و پژوهش‌ها در این زمینه به صورت روش مند و با استفاده از فنون و روش‌های کمی سابقه چندانی ندارد. در حوزه گردشگری، انجام پژوهش‌های آینده اساساً به دو دهه اخیر مربوط است.

مطالعه سازمان جهانی گردشگری (۱۹۹۹) از نخستین تحقیقات آینده‌پژوهانه برای پیش‌بینی تقاضای گردشگری سال ۲۰۲۰ است که با هدف ارزیابی مقیاس تقاضای جهانی و منطقه‌ای گردشگری، اطلاع‌رسانی در زمینه چگونگی توسعه گردشگری در آینده و شناسایی محرک‌های اصلی این تغییرات انجام شده است.

دراپر^۱ و همکاران (۲۰۰۹) پروژه ۲۰۲۳ گردشگری را تدوین کرده و در آن چشم‌اندازها و سناریوهای روشن از آینده‌های ممکن و تغییرات گردشگری در آینده را نشان داده‌اند. این پروژه مطالعاتی سرعت تغییرات گردشگری را شتابان، جهان را در تلاطم و منابع را در حال کمیاب شدن می‌داند. بعلاوه پیش‌بینی کرده که تا اواسط دهه ۲۰۲۰، افزایش ۱/۳ میلیارد نفری جمعیت جهان، تقاضاهای جدید و چشمگیری در گردشگری ایجاد خواهد کرد.

راتکلیف و کراوزیک^۲ (۲۰۱۱) ضمن تأکید بر این نکته که برنامه ریزی و سیاستگذاری شهری فاقد رویکرد آینده‌گرایانه موثر و کارآمد برای درک پیچیدگی‌های محیطی، پیش‌بینی و شکل دادن به شرایط مورد نظر در آینده است، چهار عامل را برای موفقیت برنامه‌ریزی در پیش‌بینی آینده ضروری می‌داند؛ تغییر سیستم‌های ارزشی در جامعه، برنامه ریزی استراتژیک شهر، سند چشم‌انداز شهر و مشارکت ذینفعان و شهروندان. آنان یادآور شده‌اند که برنامه ریزی شهری برای شکل دادن به آینده و مقابله با بحران‌ها باید از روش‌های آینده پژوهی چون سناریونویسی استفاده نماید.

مطالعه موریارتی^۳ (۲۰۱۲) سناریوهایی برای پیش‌بینی آینده گردشگری نیوزیلند در سال ۲۰۵۰ تعیین کرده است. این مقاله ابعاد رفتاری و تنش‌های مختلفی که ممکن است میان دولت به نمایندگی از جامعه، افراد و منابع مورد نیاز هر یک از آنها رخ دهد و تأثیر این تنش‌ها بر آینده

1. Draper

2. Ratcliffe & Krawczyk

3. Moriarty

گردشگری پیش بینی کرده است. در این پژوهش هر سناریو شامل فرآیندهایی است که با معیارهای نظری به خوبی منطبق شده است. بعلاوه، این سناریوها شامل اقدامات و روش‌هایی برای ارتقاء قابلیت‌ها است تا فعالان صنعت گردشگری نیوزیلند بتوانند سازمان یا شرکت خود را در مقابل عدم قطعیت‌های آینده بیشتر منعطف نمایند و از چالش‌ها و فرصت‌هایی که ممکن است در آینده رخ دهد، بیشترین استفاده را بکنند.

زالی (۱۳۹۰) در مقاله آینده‌نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی توسعه آتی مناطق بر اساس سند چشم انداز ملی و نظریه پایه توسعه استان آذربایجان شرقی را مطالعه کرده است. وی ۱۴ عامل مؤثر بر فرآیند توسعه استان را شناسایی کرده و بر اساس این عوامل پنج سناریو با احتمال وقوع بسیار بالا، ۱۹ سناریو با احتمال وقوع متوسط به بالا و ۲۹۱ سناریو با احتمال وقوع ضعیف استخراج کرده است. در پایان پس از بررسی سناریوهای با احتمال وقوع بالا و متوسط معتقد است در صورت رخ دادن بهترین سناریو باز هم استان از نقطه مطلوب و مورد نظر فاصله بسیار زیادی خواهد داشت.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر کرمان، مرکز استان و شهرستان کرمان با ۱۴ هزار هکتار مساحت و ۵۳۷۷۱۸ نفر جمعیت در سال ۱۳۹۵ در ارتفاع ۱۷۵۵ متری از سطح دریا واقع شده است. کرمان یکی از پنج شهر فرهنگی و تاریخی ایران است و جایگاه درخور توجهی در تاریخ ایران دارد. وجود کوهستان در شمال شهر و بیابان در قسمت شرق و غرب تنوع توپوگرافی در شهر ایجاد کرده است. بعلاوه، وجود پستی و بلندی و تپه‌های درون شهر به طراحی فضاهای عمومی با جذابیت بالا کمک کرده است. در همین حال، شهر کرمان به عنوان یکی از شهرهای باستانی ایران دارای بناهایی با قدمت بیش از ۲۰۰۰ سال است. بازار شهر کرمان و بافت یکپارچه اطراف آن یک بافت هویت بخش شهری است که می‌تواند معرف هویت شهر کرمان و معماری اسلامی و شرقی شهر باشد.

(شکل ۱): نقشه موقعیت و محدوده جغرافیایی شهر کرمان در کشور، استان و شهرستان کرمان

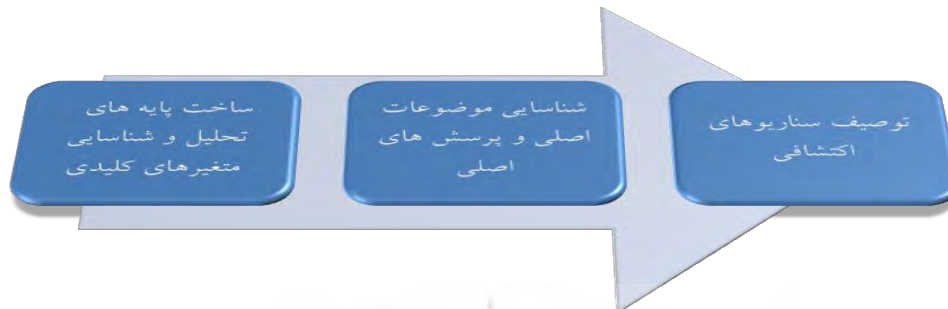
روش پژوهش

با توجه به ماهیت پژوهش و افقی که برای برنامه‌ریزی در نظر گرفته است (افق ۱۴۱۰)، روش پژوهش مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهی است. این پژوهش بر اساس هدف جزء پژوهش‌های کاربردی، از نظر زمان جزو پژوهش‌های آینده‌گرا و به لحاظ ماهیت داده‌ها، در زمره پژوهش‌های کیفی است.

در روش میدانی بنا به ماهیت موضوع از فنون و ابزارهای مختلف چون مصاحبه، پنل خبرگان و پرسشنامه استفاده شده است. داده‌های کیفی با پرسشنامه باز از طریق مصاحبه و بررسی اسناد و داده‌های کمی به صورت عددی و از طریق وزن‌دهی پرسشنامه‌های دلفی تهیه شده است. بر همین اساس، در گام نخست، شاخص‌ها و مؤلفه‌های تأثیرگذار (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، کالبدی) بر اساس مرور ادبیات و مطالعه پیشینه شناسایی شده است. پس از شناسایی متغیرهای اولیه با استفاده از مدل دلفی با روش نمونه‌گیری گلوله برفی، تعداد ۱۵ پرسشنامه بین نخبگان اجرایی حیطة گردشگری و استادان دانشگاهی به عنوان جامعه آماری پژوهش توزیع گردید.

در پردازش داده‌ها از تکنیک‌های متعدد آینده‌پژوهی از جمله تکنیک دلفی^۱، تحلیل اثرات متقابل ساختاری^۲ و سناریونویسی^۳ ترکیبی جامع برای تفهیم و تبیین آینده گردشگری پایدار و برای تسهیل در پردازش داده‌های کیفی از نرم افزار سناریویزارد^۴ استفاده شده است که یک ابزار کاربردی برای تحلیل داده‌های کیفی در پژوهش‌های میان رشته ای است.

شکل (۲) - جایگاه تحلیل تأثیرات متقابل با هدف سناریونگاری

جدول شماره ۱ عوامل و پیشران‌های کلیدی مؤثر بر آینده گردشگری پایدار شهر کرمان را نشان می‌دهد. این عوامل با نظرسنجی از کارشناسان (وزن دهی در نرم افزار میک مک) استخراج شده و به عنوان عوامل برتر و پیشران‌های کلیدی در سناریونویسی مورد استفاده قرار گرفته است.

جدول (۱) - عوامل کلیدی در توسعه آینده گردشگری پایدار شهر کرمان

رديف	شاخص‌ها	متغیرهای کلیدی
۱	اقتصادی	رقابت‌پذیری
۲	اقتصادی	حذف موانع سفر
۳	زیست محیطی	تخریب محیط زیست
۴	کالبدی	گسترش فضاهای ساخته شده گردشگری
۵	اجتماعی	مشارکت و همبستگی

مأخذ: نتایج مطالعات

1. Delphi technique
2. Cross impact analysis
3. Scenario-base planning
4. ScenarioWizard

یافته‌های پژوهش

تدوین وضعیت‌های محتمل پیشران‌های کلیدی

در سناریونویسی بر مبنای عوامل پیشران، به تعریف وضعیت‌های محتمل برای تبیین چشم انداز آینده گردشگری پایدار نیاز است. تحلیل دقیق شرایط پیش رو و تعریف وضعیت‌های احتمالی لازمه اصلی تدوین سناریوها است. جدول ۲ وضعیت‌های محتمل هر یک از عوامل پیشران در کرمان را نشان می‌دهد که با نظرسنجی روش دلفی به دست آمده است.

(جدول ۲): وضعیت‌های محتمل عوامل پیشران چشم انداز آینده توسعه گردشگری کرمان

نام اختصاری	عوامل کلیدی	وضعیت‌های محتمل
A	رقابت پذیری	A1: رقابت با قطب‌های اصلی گردشگری کشور و تبدیل شدن به یک مقصد برتر گردشگری A2: حفظ وضعیت موجود به عنوان قطب گردشگری منطقه جنوب شرقی کشور به لحاظ حجم گردشگر پذیری. A3: نبود رقابت کارآمد همراه با انزوا و در حاشیه ماندن گردشگری
B	حذف موانع سفر	B1: رشد مثبت اقتصادی بخش گردشگری و افزایش توجه نهادها و سازمان‌های دولتی در حمایت از گردشگری B2: توسعه کند و تدریجی بخش گردشگری B3: فقدان برنامه‌ریزی مشخص و جامع برای هدایت، توسعه و نظارت بر توسعه گردشگری پایدار
C	تخریب محیط در نتیجه ساخت و ساز بیش از حد خانه دوم	A1: جلوگیری از تخریب محیط طبیعی و کاهش تغییر کاربری اراضی کشاورزی A2: ادامه وضع موجود A3: افزایش ساخت و ساز خانه‌های دوم در محور هفت باغ علوی و منطقه سیدی و تخریب شدید اراضی کشاورزی و محیط طبیعی
D	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری	A1: برنامه‌ریزی سیستمی و یکپارچه برای توسعه امکانات و فضاهای گردشگری A2: ادامه وضع موجود و توسعه کند فضاهای گردشگری

A3: توقف و رشد منفی فضاهای ساخته شده گردشگری		
A1: افزایش سطح آگاهی و حس همکاری در بین مردم به همراه تقویت فرهنگ گردشگری A2: آماده‌سازی ذهنی و اجتماعی جامعه در پذیرش گردشگر A3: افزایش تعارضات فرهنگی بین گردشگران و مردم شهر و شیوع ناهنجاری‌های اجتماعی	مشارکت و همبستگی	E

تهیه و تحلیل سبد سناریوهای احتمالی در آینده

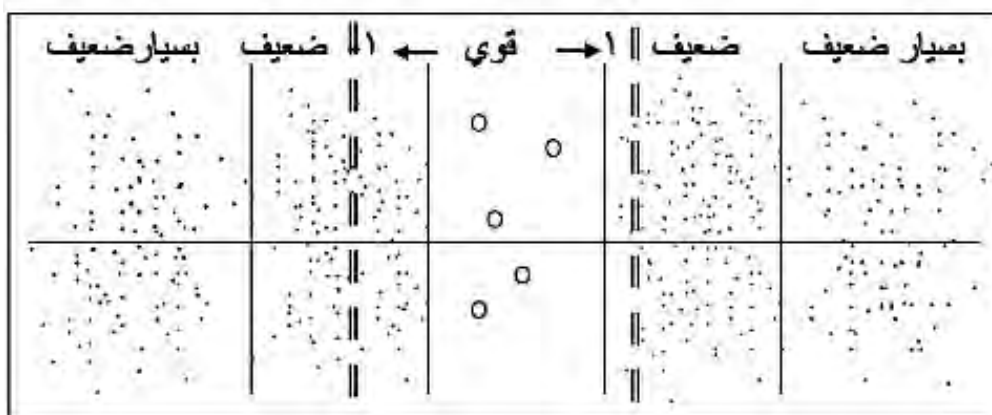
۱۵ وضعیت محتمل برای ۵ عامل پیشران طراحی شده است. تعداد وضعیت‌های محتمل هر عامل بر اساس میزان پیچیدگی شرایط در ۳ حالت تعریف شده است. با طراحی وضعیت‌ها و تهیه ماتریس متقاطع ۱۵ * ۱۵، پرسشنامه‌ای تهیه و در اختیار متخصصان قرار گرفته است. آنان با طرح این سؤال که اگر هر یک از وضعیت‌های ۱۵ گانه اتفاق بیفتد چه تأثیری بر وقوع و یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت، به تکمیل پرسشنامه بر اساس وزن‌دهی بین ۳ تا ۳- پرداخته و میزان تأثیرگذاری هر کدام از وضعیت‌ها را بر سیستم مشخص کردند. بر اساس داده‌های وارد شده، سناریوهای زیر استخراج شده است:

- سناریوهای بسیار قوی: ۲ سناریو

- سناریوهای با سازگاری بالا (سناریوهای باور کردنی): ۱۳ مورد

- سناریوهای ضعیف: ۲۰۴۳ سناریو

آنچه به نظر منطقی می‌رسد و میان سناریوهای محدود قوی و سناریوهای وسیع ضعیف قرار دارد، سناریوهای با سازگاری ۱ است. فاصله یک در واقع گسترش پهنه سناریوهای قوی به اندازه یک واحد به سمت سناریوهای ضعیف است که در شکل ۱ نمایش داده شده است.

(نمودار ۱) - نحوه انتخاب سناریوهایی با سازگاری یک از میان انبوه سناریوها

مأخذ: (زالی، ۱۳۸۸)

تحلیل سناریوهای منتخب و محتمل آینده گردشگری پایدار شهر کرمان

نرم افزار سناریوویزارد از میان وضعیت‌های محتمل و متعدد آینده گردشگری پایدار شهر کرمان احتمال وقوع ۱۳ سناریو را بیش از سایر سناریوها دانسته و احتمال وقوع سایر سناریوها را در حد بسیار ناچیز و ضعیف ارزیابی کرده است. سناریوها از هم کنشی بین وضعیت‌های هریک از عوامل در ارتباط با وضعیت‌های هریک از عوامل دیگر استخراج شده است. بررسی اولیه سناریوهای ۱۳ گانه حاکی از سیطره نسبی تعداد وضعیت‌های ایستا (ادامه روند موجود) در برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان است. در ادامه برای تحلیل وضعیت‌های احتمالی توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان هر یک از سناریوهای محتمل بررسی می‌شود. جدول ۳ که به ماتریس صفحه سناریو معروف است وضعیت‌های ممکن را به تفکیک سناریو و عامل کلیدی نشان می‌دهد. برای تسهیل در درک شرایط صفحه سناریو و وزن شرایط مطلوب و نامطلوب، این صفحه براساس وضعیت‌های عوامل کلیدی در سه وضعیت تقسیم و با رنگ‌های مشخص تعریف شده است (جدول ۳).

جدول (۳) - تعریف مفهوم رنگها، اعداد و وضعیت‌ها در صفحه سناریو

امتیاز	رنگ	وضعیت	ویژگی
۳	سبز	مطلوب	روندهای مطلوب جهت بسترسازی و تحقق گردشگری پایدار با رویکرد رقابت‌پذیری و حذف کامل موانع سفر
۱	زرد	بینابین (ایستا)	روند تغییرات بسیار کند و آرام، حفظ وضع موجود
-۳	قرمز	بحرانی	عدم برنامه ریزی اصولی و عدم پایداری در ابعاد ۴ گانه و عدم امکان توسعه گردشگری، رکود گردشگری

درک کیفی از صفحه سناریوها از طریق جایگزینی وضعیت‌ها با طیفی از عناوین مطلوب تا بحرانی انجام شده تا وضعیت توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان را به تفکیک سناریو و عامل کلیدی به طور شفاف نشان دهد.

جدول (۴) - وضعیت هر یک از عوامل به تفکیک هر سناریو براساس طیف ۳ گانه از مطلوب تا بحرانی

سناریوها	رقابت پذیری	حذف موانع سفر	تخریب محیط زیست در نتیجه ساخت و ساز خانه‌های دوم	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری	مشارکت و همبستگی جامعه میزبان
سناریوی اول	مطلوب	مطلوب	ایستا	مطلوب	مطلوب
سناریوی دوم	مطلوب	مطلوب	ایستا	مطلوب	ایستا
سناریوی سوم	مطلوب	مطلوب	بحرانی	مطلوب	ایستا
سناریوی چهارم	مطلوب	ایستا	بحرانی	مطلوب	مطلوب
سناریوی پنجم	مطلوب	ایستا	بحرانی	مطلوب	ایستا
سناریوی ششم	مطلوب	ایستا	ایستا	مطلوب	ایستا
سناریوی هفتم	مطلوب	مطلوب	بحرانی	ایستا	مطلوب
سناریوی هشتم	مطلوب	مطلوب	بحرانی	ایستا	ایستا
سناریوی نهم	مطلوب	مطلوب	ایستا	ایستا	ایستا
سناریوی دهم	مطلوب	مطلوب	بحرانی	ایستا	مطلوب
سناریوی یازدهم	بحرانی	ایستا	بحرانی	ایستا	ایستا
سناریوی دوازدهم	مطلوب	ایستا	ایستا	ایستا	ایستا
سناریوی سیزدهم	بحرانی	ایستا	بحرانی	ایستا	بحرانی

برای درک وضعیت‌ها براساس امتیازی که به هریک از آنها داده شده (۳ تا -۳) اعداد به جای وضعیت‌ها جایگزین شده تا زمینه درک کمی از صفحه سناریوها فراهم شود. بنابراین عدد ۳ به جای سناریوهای مطلوب، صفر بینابین (ایستا) و -۳ بحرانی جای گذاری شده است. مجموع اعداد برای هر سناریو در جدول ۵ نشان داده شده است. همانطور که در این جدول ملاحظه می‌شود سناریوهای اول و دوم دارای بیشترین امتیاز می‌باشند.

جدول (۵) - مجموع امتیاز هر عامل پیشران به تفکیک هر سناریو

سناریوها	رقابت پذیری	حذف موانع سفر	تخریب محیط زیست در نتیجه ساخت و ساز خانه‌های دوم	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری	مشارکت و همبستگی جامعه میزبان	امتیاز
سناریوی اول	۳	۳	۰	۳	۳	۱۲
سناریوی دوم	۳	۳	۰	۳	۰	۹
سناریوی سوم	۳	۳	-۳	۳	۰	۶
سناریوی چهارم	۳	۰	-۳	۳	۳	۶
سناریوی پنجم	۳	۰	-۳	۳	۰	۳
سناریوی ششم	۳	۰	۰	۳	۰	۶
سناریوی هفتم	۳	۳	-۳	۰	۳	۶
سناریوی هشتم	۳	۳	-۳	۰	۰	۳
سناریوی نهم	۳	۳	۰	۰	۰	۶
سناریوی دهم	۳	۳	-۳	۰	۳	۶
سناریوی یازدهم	-۳	۰	-۳	۰	۰	-۶
سناریوی دوازدهم	۳	۰	۰	۰	۰	۳
سناریوی سیزدهم	-۳	۰	-۳	۰	-۳	-۹

گروه بندی و تحلیل سناریوهای منتخب

سناریوهای گروه اول: حاکم بودن بهترین شرایط ممکن توسعه گردشگری

پایدار، رقابت پذیری، برنامه محوری و توسعه متوازن

این گروه شامل سناریوهای اول و دوم است و بهترین و مطلوب ترین شرایط ممکن برای توسعه پایدار گردشگری شهر کرمان است. در این گروه حالت بحرانی وجود ندارد و عامل متمایزکننده آن‌ها تفاوت در میزان حالات مطلوب و ایستا است. به علاوه، از نظر فراوانی بیشترین تعداد وضعیت مطلوب را در بین سناریوهای دیگر گروه‌ها دارد؛ به طوری که ۷۰ درصد حالت‌ها مطلوب، ۳۰ درصد ایستا و صفر درصد حالت بحران است. مقایسه درصد فراوانی حالت مطلوب و بحران این گروه با گروه‌های دیگر نشان‌دهنده وضعیت مناسب پیش روی گردشگری پایدار شهر در این گروه است. ویژگی این سناریوها موقعیت‌یابی و وجه‌سازی برای شهر کرمان، فراهم کردن فرصت‌های سرمایه‌گذاری، رفاه عمومی و افزایش درآمد برای جامعه محلی، ایجاد اشتغال پایدار، افزایش بازاریابی و تبلیغات در جذب گردشگر، توسعه امکانات تفریحی، ایجاد زیرساخت‌های ارتباطی مناسب و توسعه امکانات حمل و نقل، افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقامتی، تعامل و ارتباط جامعه میزبان و میهمان، تصمیمات مشارکتی، فرهنگ و هویت محلی، کاهش جرایم و افزایش امنیت، انسجام اجتماعی و خانوادگی، هویت‌سازی و تعلق اجتماعی وضعیت‌هایی است که در دو سناریو مشترک و تنها در یک مورد تفاوت دارند. در همین حال، ادامه ساخت و ساز تدریجی خانه‌های دوم، تداوم سرمایه‌گذاری در ساخت خانه‌های دوم و تخریب تدریجی محیط زیست، عوامل مشترک بین دو سناریو است که برای آینده گردشگری پایدار شهر کرمان تهدید محسوب می‌شود. به طور کلی سناریوهای این گروه مشخص‌کننده حالت‌های مثبت و مناسب پیش روی گردشگری شهر کرمان است.

جدول (۶) - ویژگی سناریوهای گروه اول از مجموعه سناریوهای باورکردنی

گروه	وضعیت	سناریوها	میانگین	امتیاز	ویژگی
گروه اول دارای مطلوبیت	حاکم بودن بهترین شرایط ممکن جهت توسعه گردشگری پایدار، رقابت پذیری، برنامه محوری و توسعه متوازن	اول	۲,۴	۱۲	توسعه همه جانبه گردشگری پایدار شهر، رقابت پذیری و افزایش درآمدهای حاصل از گردشگری، حذف موانع سفر، توسعه فرهنگی و افزایش آگاهی مردم
		دوم	۱,۸	۹	توسعه بهینه گردشگری پایدار شهر، رقابت پذیری و افزایش درآمدهای حاصل از گردشگری، حذف موانع سفر

سناریوهای گروه دوم: روند تغییرات بسیار کند و آرام، حفظ وضع موجود

در این گروه ۹ سناریو مشاهده می‌شود که شامل سناریوهای سوم تا دهم و سناریوی دوازدهم است. در این گروه عوامل متمایزکننده سناریوها تفاوت در میزان حالت‌های مطلوب، ایستا و بحرانی است. این گروه از نظر فراوانی، بیشترین تعداد وضعیت ایستا را در بین سناریوهای دیگر گروه‌ها دارد.

مقایسه درصد فراوانی حالت مطلوب و بحران این گروه با گروه‌های دیگر نشان دهنده وضعیت تقریباً ایستا در آینده گردشگری شهر کرمان است. میزان اثرگذاری‌های این گروه تفاوت زیادی با اثرگذاری سناریوهای گروه اول و سوم دارد. این گروه شامل، ویژگی‌های حفظ وضعیت موجود به عنوان قطب گردشگری منطقه جنوب شرقی کشور از نظر حجم گردشگر-پذیری، توسعه کند و تدریجی وضع موجود، بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، ادامه وضع موجود و توسعه کند فضاهای گردشگری، آماده سازی ذهنی و اجتماعی جامعه در پذیرش گردشگر، فضاهای نامناسب اقامتی و زیرساخت‌های ضعیف گردشگری است.

جدول (۷) - ویژگی سناریوهای گروه دوم از مجموعه سناریوهای باور کردنی

گروه	وضعیت	سناریوها	میانگین	امتیاز	ویژگی
گروه دوم روند ایستا و ادمه وضع موجود	روند تغییرات بسیار کند و آرام، توسعه کند و تدریجی گردشگری پایدار	سوم	۱,۲	۶	توسعه کند و تدریجی وضع موجود، بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی
		چهارم	۱,۲	۶	توسعه کند و تدریجی وضع موجود ،بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی
		پنجم	۰,۶	۳	توسعه کند و تدریجی وضع موجود ،بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی، فضاهای نامناسب اقامتی، زیرساخت‌های ضعیف گردشگری
		ششم	۱,۲	۶	توسعه کند و تدریجی وضع موجود ،بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی
		هفتم	۱,۲	۶	توسعه کند و تدریجی وضع موجود ،بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی
		هشتم	۰,۶	۳	توسعه کند و تدریجی وضع موجود ،بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی، فضاهای نامناسب اقامتی، زیرساخت‌های ضعیف گردشگری
		نهم	۱,۲	۶	توسعه کند و تدریجی وضع موجود ،بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه

جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی				
توسعه کند و تدریجی وضع موجود، بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی	۶	۱,۲	دهم	
توسعه کند و تدریجی وضع موجود، بلا تکلیفی و عدم نوآوری در نحوه جذب گردشگر، کاهش تصمیمات مشارکتی، فضاهای نامناسب اقامتی، زیرساخت‌های ضعیف گردشگری،	۳	۰,۶	دوازدهم	

سناریوهای گروه سوم: شرایط بحرانی و نامطلوب، عدم امکان توسعه گردشگری

پایدار

این گروه از سناریوها معرف وضعیت بحرانی است که با موانع و مشکلات زیادی در توسعه گردشگری پایدار کرمان همراه است. این گروه دو سناریوی یازدهم و سیزدهم را شامل می‌شود. عامل متمایز کننده این گروه از سناریو تفاوت در میزان حالت مطلوب، ایستا و بحرانی است. به علاوه بیشترین فراوانی وضعیت بحران را بین سناریوهای دیگر گروه‌ها دارد؛ به طوریکه سهم حالت‌های مطلوب صفر درصد، حالت ایستا ۵۰ درصد و حالت بحرانی ۵۰ درصد است. مقایسه درصد فراوانی حالت‌های مطلوب و بحرانی این گروه با گروه‌های دیگر نشان‌دهنده وضعیت بحرانی گردشگری شهر کرمان در این گروه از سناریو است. از دست دادن بازارهای هدف، تخریب منابع گردشگری، اعمال محدودیت‌ها و رکود گردشگری، رشد منفی اقتصاد گردشگری، فرصت‌سوزی و جایگزینی شهرهای رقیب گردشگری، بورس بازی شدید زمین، مخاطرات اکوسیستم حوزه مقصد، تخریب و زوال منابع طبیعی، تخریب زمین کشاورزی، کاهش اشتغال و کاهش اثر تکاثری از جمله ویژگی‌های این گروه از سناریوها است.

جدول (۸) - ویژگی سناریوهای گروه سوم از مجموعه سناریوهای باورکردنی

ویژگی	امتیاز	میانگین	سناریوها	وضعیت	گروه
وضعیت در آستانه بحرانی در تمامی زمینه‌های مرتبط با گردشگری پایدار	-۶	-۱,۲	یازدهم	عدم برنامه ریزی اصولی و عدم پایداری در ابعاد ۴ گانه و عدم امکان توسعه گردشگری، رکود کامل همه بخش‌های گردشگری	گروه سوم شرایط بحرانی و نامطلوب، عدم امکان توسعه گردشگری پایدار
وضعیت در آستانه بحرانی در تمامی زمینه‌های مرتبط با گردشگری پایدار	-۹	-۱,۸	سیزدهم		

بررسی وضعیت عوامل کلیدی در ترکیب سناریوها

اگر شرایط مطلوب، ایستا و بحرانی را با امتیازهای طیفی از نمرات (۳ تا ۳-) در هر عامل کلیدی و برای کل سناریوهای ۱۳ گانه جمع کنیم، میانگین آنها نشان دهنده وضعیت کلی هر عامل در آینده گردشگری پایدار خواهد بود. براساس محاسبات انجام شده عامل رقابت پذیری با میانگین ۵/۴، بهترین شرایط و بیشترین اثرگذاری را در توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان دارا است (جدول ۹). زیرا رقابت پذیری تعیین کننده توانایی شهرهای گردشگرپذیر در خلق ثروت بیشتر نسبت به رقباء در بازار گردشگری است. حذف موانع سفر از نظر مطلوبیت در رتبه دوم وضعیت‌های احتمالی قرار دارد.

پیشران گسترش فضاهاى ساخته شده مرتبط با گردشگری با میانگین امتیاز ۳/۶ سومین عامل مطلوب در میان عوامل کلیدی است؛ ایجاد و توسعه امکانات تفریحی، ایجاد زیرساخت‌های ارتباطی مناسب و توسعه امکانات حمل و نقل و افزایش سرمایه گذاری در تاسیسات اقامتی از جمله دلایل مهم مطلوبیت این پیشران است.

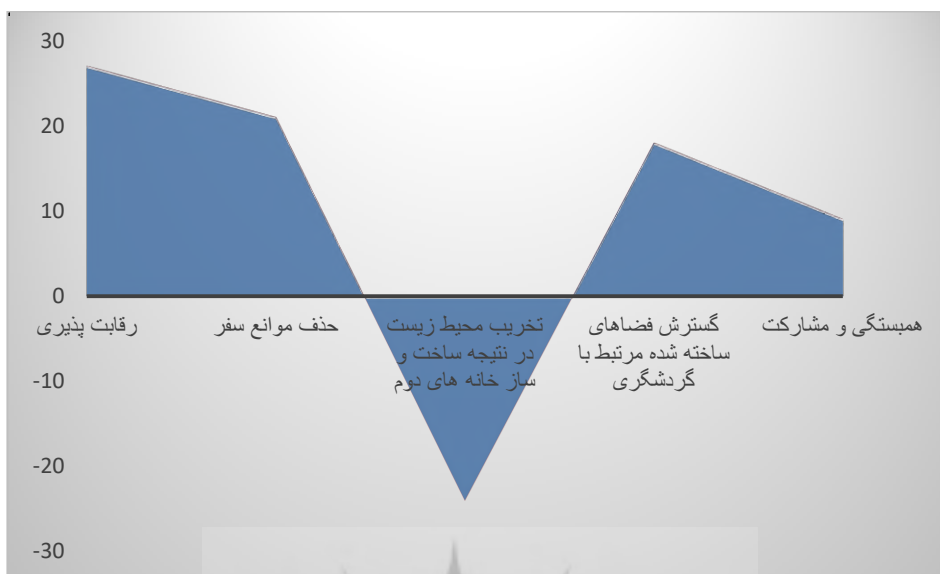
در بین عوامل پیشران که وضعیت بحرانی دارند عامل تخریب محیط زیست در نتیجه ساخت و ساز خانه‌های دوم با میانگین امتیاز ۴/۸- بدترین شرایط در رتبه بندی عوامل ۵ گانه پیشران دارد. بورس بازی زمین، مخاطرات اکوسیستم حوزه مقصد و تخریب منابع طبیعی و زمین

کشاورزی، از جمله دلایلی است که این پیشران را به یک عامل بحران ساز در توسعه گردشگری تبدیل کرده است.

عامل کلیدی و پیشران مشارکت و همبستگی نیز با میانگین امتیاز ۱/۸ بیانگر وضعیت نه چندان مطلوب، ایستا و تداوم وضعیت موجود با گرایش وضعیت در آستانه بحران است. عدم تعامل میان جامعه میزبان و میهمان، افزایش جرم و جنایت و بزهکاری، تخریب منابع گردشگری و ناامنی و سلب آسایش گردشگران از جمله مهمترین وضعیت‌های بحران‌زا برای این عامل می‌باشد.

جدول (۹) - رتبه بندی عوامل کلیدی بر اساس میزان شرایط مطلوب تا بحرانی

میانگین	وضعیت عوامل کلیدی در ترکیب سناریوها	عامل کلیدی
۵/۴	۲۷	رقابت پذیری
۴/۲	۲۱	حذف موانع سفر
۳/۶	۱۸	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری
۱/۸	۹	همبستگی و مشارکت
-۴/۸	-۲۴	تخریب محیط زیست در نتیجه ساخت و ساز خانه‌های دوم

نمودار (۳) - وضعیت عوامل کلیدی در ترکیب سناریوها

نتیجه گیری

نتایج این مقاله نشان می دهد سه دسته سناریو شامل سناریوهای خیلی قوی، سناریوهای باورکردنی با سازگاری بالا و سناریوهای ضعیف برای برنامه ریزی و توسعه گردشگری شهر کرمان در افق ۱۴۱۰ امکانپذیر است که هر یک وضعیت متفاوتی برای توسعه گردشگری شهر کرمان در آینده ترسیم می کند.

سناریوهای گروه اول مطلوب ترین شرایط برای توسعه گردشگری بر مبنای رقابت پذیری، برنامه محوری و توسعه متوازن ایجاد می کند و حرکت در فضای این سناریو امکان دستیابی به اهداف چشم انداز را بیش از دیگر سناریوها میسر می سازد. پیاده سازی این سناریو اثر قابل توجهی در تقویت رقابت پذیری گردشگری از طریق بخش های خصوصی و دولتی و افزایش سرمایه گذاری در گردشگری شهری دارد. افزون بر آن، جذب سرمایه گذاران و اشتغال و کارآفرینی در بخش گردشگری افزایش می یابد و آثار توسعه اقتصاد گردشگری آشکار می شود. به دنبال افزایش رقابت پذیری و جذب سرمایه گذاری در زمینه گردشگری، فضاها و زیرساخت های گردشگری به عنوان زیرمعیار بخش کالبدی در دو بخش زیربنایی و روبنایی توسعه می یابد و زمینه دسترسی به زیرساخت های ضروری چون تأسیسات اقامتی و پذیرایی،

فرودگاه‌ها و حمل و نقل ریلی و زمینی فراهم می‌آید؛ واضح است توسعه زیرساخت‌ها و افزایش توان رقابت‌پذیری بخش گردشگری خود زمینه ساز حذف موانع سفر در آینده خواهد بود.

دو عامل مشارکت جامعه میزبان و تخریب محیط زیست در نتیجه ساخت و سازهای گردشگری عوامل ایستای فضای سناریوها هستند که به تداوم روند و وضعیت موجود در سیستم گردشگری شهر دامن می‌زند. پایین بودن ضریب مشارکت جامعه محلی به دلیل آگاهی اندک شهروندان از مزیت‌های اقتصادی گردشگری و ناشناخته بودن بخش گردشگری در نظام برنامه‌ریزی و توسعه شهری است.

تخریب زیست محیطی ناشی از ساخت و سازهای گردشگری به ویژه در اراضی پیرامون شهر، اگرچه برای توسعه گردشگری مفید است اما اثرات منفی زیست محیطی به دنبال دارد. بنابراین در برنامه‌ریزی برای سازماندهی آینده فضای گردشگری شهر کرمان، توجه به این نکته ضروری است که پیشران‌های کلیدی و مؤثر همیشه در درون محیط سیستم گردشگری نیستند و در مواردی خارج از سیستم قرار دارند. این عوامل کلان شدیداً در سیستم گردشگری شهر تاثیرگذارند و از آنجایی که قادرند تغییرات اساسی در گردشگری شهر ایجاد کنند وجودشان برای توسعه گردشگری حیاتی و ضروری است.

به‌طور کلی با توجه به متغیرهای کلیدی و کلان وضعیت‌های احتمالی در افق ۱۴۱۰ و تأثیر آن‌ها بر بهره‌برداری از قابلیت‌های اولویت‌دار گردشگری پایدار شهر کرمان می‌توان انتظار داشت که سناریوها، چشم‌اندازها، هدف‌گذاری‌ها، تاکتیک‌ها، راهبردها، سیاست‌های اجرایی و برنامه‌های اقدام، به مراتب واقع بینانه، عاقلانه و اصولی‌تر شده و با درجه اعتبار بالاتری تدوین شوند. در واقع شناخت نظام‌مند این تأثیرات به مثابه بستر اصلی سناریونویسی، برنامه‌ریزان گردشگری و مدیران شهری را قادر می‌سازد با کمترین ریسک در مواجهه با آینده پیش روی گردشگری، تصمیم‌گیری کنند.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی؛ آقاسی زاده، عبدالله (۱۳۸۸). تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل راهبردی SWOT، مطالعات و پژوهش شهری منطقه‌ای، دانشگاه اصفهان، ش اول، تابستان
- ایا، علی (۱۳۸۴)؛ روش های آینده نگاری تکنولوژی؛ تهران، بنیاد توسعه فردا.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۱)، مبانی، اصول و روش های آینده پژوهی، تهران، انتشارات امام صادق (ع).
- زالی، نادر (۱۳۹۰). آینده نگاری راهبردی و سیاستگذاری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی، فصلنامه مطالعات راهبرد، دوره ۱۴، شماره ۵۴، صص ۵۴-۳۳.
- زیاری، کرامت الله، ربانی، طاها و رامین ساعد موچشی (۱۳۹۶)، آینده پژوهی پارادایمی نوین در برنامه ریزی با تأکید بر برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای (مبانی، مفاهیم، رویکردها و روش ها)، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- عابدی جعفری، حسن، سلمانی، داود و محبوبه رادمند (۱۳۸۹)، بررسی نیازهای منابع انسانی برنامه پنجم توسعه: رویکردی آینده پژوهی، فصلنامه راهبرد، سال نوزدهم، شماره ۵۶، ۳۶۴-۳۴۵.
- علی اکبری، اسماعیل (۱۳۹۵)، جغرافیای گردشگری ایران، چاپ سوم، تهران، انتشارات سمت.
- Aitchison, C. (2009). Exclusive discourses: leisure studies and disability, *Leisure Studies*, 28(4), 375-386.
- Buhalis, D., Michopoulou, V., Miller, G. and Eichhorn, V. (2005). *OSSATE accessibility market and stakeholder analysis, One-Stop-Shop for Accessible Tourism in Europe*, University of Surrey, Surrey.
- Coates J.F.(1985).Foresight in federal government policymaking *.Futures Research*,29-53.
- Draper, S, Goodman, J, Hardyment, R, & Murray, V.(2009). Tourism 2023:Four Scenario a vision and strategy for UK outbound travel and tourism.
- Eccles Gavin & Casta Jorge (1997). Perspectives on tourism development, international journal of contemporary hospitality management, 8(8) , 44- 51.

Font Xavier and Ahjem Tor E (1999). searching for a balance in tourism development strategies, *international journal of contemporary hospitality management*, 11(2/3),73-74.

Garau-Vadell, Joan B., Gutierrez-Taño, Desiderio, Diaz-Armas, Ricardo. (2018).Economic Crisis and Residents' Perception of the Impacts of Tourism in Mass Tourism Destinations, *Journal of Destination Marketing & Management*, 7 , 68–75.

Glenn, Jerome C. (2009). Introduction to the Futures Research Methods Series. In Glenn, Jerome C. & Gordon, Theodore J. (Eds.), *Futures Research Methodology (Version 3. 0)*. Washington, DC: The Millennium Project.

Higgins-Desbiolles, F. (2006), More than an 'industry': the forgotten power of tourism as a social force *Tourism Management*, 27(6), 1192-1208.

Rhodda, S. (2014), Access tourism in New Zealand, available at: www.accesstourismnz.org.nz (accessed 27 october).

Kononiuk, A & Glinska, E .(2015) Foresight in a Small Enterprise. A Case Study Bialystok University of Technology, 45 Wiejska Street, 15-531 Poland.pp.245.

Mason, M. C. & Van der Borg J. (2002). Sustainable Tourism Development in Rural Areas, The case if the Dolomite Basin, Italy, PP. 2.

Moriarty, J.P,(2012). *Tourism2050: Planning For The Futures: J&M Moriarty Limited*.

Ratcliffe, J, Krawczyk, E. , (2011). Imagineering city futures: The use of prospective through scenarios in urban planning, *Futures* 43, pp 642-653 .

Small, J., Darcy, S. and Packer, T. (2012), The embodied tourist experiences of people with vision impairment: management implications beyond the visual gaze, *Tourism Management*, 33(4) , 941-50.

Smith, J., Reid, S. and McCloskey, R. (2007). The effectiveness of regional marketing alliances: A case study of the Atlantic Canada tourism partnership 2000– 2006, *Tourism Management*, 29(3): 581-593.

Sharpley, R. (2000).Tourism and sustainable development: exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), 1–19.

Torres-Delgado, A- & Saarinen, J. (2014). Using indicators to assess sustainable tourism development: a review, *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 16(1), 31-47.

Tohidy, F. (2011). Economic Impact of Tourism Industry, *International Journal of Business and Management*, Vol. 6, No.8.

Vander D, V.R. (2005). *Tourisms capes: An actor-network perspective on sustainable tourism development*. Wageningen :WUR Wageningen.

World Tourism Organization. (2013), *Governance for the Tourism Sector and Its Measurement*, Issue Paper Series, Oct 2013.

World Tourism Organization. (1999). *Tourism 2020, A Guidebook*.

Yfantidou, G., Spyridopoulou, E., Kouthouris, Ch., Balaska, P., Matarazzo, M. & Costa.G. (2016). The Future of Sustainable Tourism Development for the Greek Enterprises that Provide Sport Tourism. *Tourism Economics*, 23(5), 1155–1162.

Abedi Jafari, Hasan, Salmani, Davood and Mahboubeh Radamand (2010), *Reviewing the Human Resources Needs of the Fifth Development Plan : A Future Studies Approach*, Strategic Quarter, Nineteenth year , 56,345-364.

Ali Akbari, Esmaeil (2016), *Tourism Geography of Iran*, Tehran,SAMT Publications , Third Edition.

Ebrahimzadeh, Issa; Aghasizadeh, Abdullah (2009). Analysis of the Factors Affecting the Development of Tourism in the Chabahar Coastal Region Using the SWOT Model, *Regional Studies and Research*, Isfahan University, No. 1, Summer.

Hajiani, Ibrahim (2012), *Fundamentals, Principles and Methods of Future Studies*, Imam Sadiq Publications.

Paya, Ali (2005); *Techniques of Forecasting Technology*; Tehran: Foundation for Development of Tomorrow.

Zali, Nader (2009), *Regional development Foresight with emphasis on Scenario-base planning approach (Case Study: East Azarbaijan Province)*, Supervisor: Mohammad Reza Pourmohammadi, Ph.D. in Geography and Urban Planning, Tabriz University.

Ziyari, Karmatollah, Rabbani, Taha and Ramin Sa'ed Mouchshe (2017), Future Studies of Modern Paradigm in Planning with Emphasis on Urban and Regional Planning (Basics, Concepts, Approaches and Methods), First Edition, Tehran University Publications , Tehran.

